

УДК 347.771.78:355.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.5.49>

ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Сухан С.С.,

*аспірант кафедри господарського права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Сухан С.С. Об'єкти інтелектуальної власності військовослужбовців.

Стаття присвячена дослідженню правових механізмів регулювання об'єктів інтелектуальної власності (далі – ОІВ), створених військовослужбовцями під час виконання службових обов'язків. У контексті сучасних викликів, пов'язаних з військовою агресією Російської Федерації та процесами євроінтеграції України, актуалізується необхідність комплексного правового регулювання цієї сфери як стратегічного ресурсу для посилення національної безпеки держави. Автори констатують, що вітчизняне законодавство про інтелектуальну власність та військово-трудова відносини містить суттєві прогалини у регулюванні створення, охорони та використання результатів творчої діяльності військовослужбовців, що призводить до порушення їхніх прав та законних інтересів.

Центральне місце в статті займає дослідження зарубіжної практики регулювання ОІВ в оборонних структурах. Розглянуто підходи Канади, США та Ірландії, які демонструють диференційовані моделі управління інтелектуальною власністю військовослужбовців. Зокрема, проаналізовано американський механізм «урядових творів» (government works), який виключає їх з дії авторського права, але водночас передбачає спеціальні режими передачі технологій через CRADA та FTTA. Детально розглянуто положення DFARS щодо передачі авторських прав на «спеціальні роботи» державі. Ірландський досвід показує модель повної передачі прав на ОІВ військовослужбовців Міністерству оборони, що забезпечує централізоване управління інтелектуальним потенціалом оборонної організації.

На основі компаративного аналізу авторами запропоновано комплекс заходів для гармонізації українського законодавства з нормами держав-партнерів НАТО. Серед них виділено необхідність активного застосування норм про участь держави як самостійного учасника цивільних правовідносин, розроблення чіткого механізму набуття, передачі та реалізації майнових прав ОІВ державними установами, визначення органів, уповноважених на управління цими правами. Запропоновано створення єдиної державної платформи з обліку, моніторингу та комерціалізації ОІВ, створених у межах державної служби, як інструменту прозорості та ефективного використання інтелектуального потенціалу державних службовців.

Ключові слова: об'єкти інтелектуальної власності військовослужбовців, твір створений у зв'язку з виконанням трудового договору, права на інтелектуальну власність в оборонній сфері, служба у збройних силах та інтелектуальна власність, гармонізація законодавства з нормами НАТО, майнові права на результати творчої діяльності, комерціалізація та трансфер технологій в оборонному секторі.

Sukhan S.S. Objects of intellectual property of military personnel.

The article is devoted to the study of legal mechanisms for regulating objects of intellectual property (hereinafter - OIP) created by military personnel during the performance of their official duties. In the context of modern challenges associated with the military aggression of the Russian Federation and the processes of European integration of Ukraine, the need for comprehensive legal regulation of this area as a strategic resource for strengthening the national security of the state is becoming more urgent. The authors state that domestic legislation on intellectual property and military-labor relations contains significant gaps in regulating the creation, protection and use of the results of the creative activities of military personnel, which leads to the violation of their rights and legitimate interests.

The central place in the article is occupied by the study of foreign practice of regulating OIP in defense structures. The approaches of Canada, the USA and Ireland are considered, which demonstrate

differentiated models of management of intellectual property of military personnel. In particular, the American mechanism of “government works” is analyzed, which excludes them from the scope of copyright, but at the same time provides for special regimes of technology transfer through CRADA and FTTA. The DFARS provisions on the transfer of copyrights to “special works” to the state are examined in detail. The Irish experience shows a model of full transfer of rights to IPR of military personnel to the Ministry of Defense, which ensures centralized management of the intellectual potential of the defense organization.

Based on a comparative analysis, the authors proposed a set of measures to harmonize Ukrainian legislation with the norms of NATO partner states. Among them, the need for active application of norms on the participation of the state as an independent participant in civil legal relations, the development of a clear mechanism for the acquisition, transfer and implementation of property rights to IPR by state institutions, the determination of bodies authorized to manage these rights, is highlighted. The creation of a single state platform for accounting, monitoring and commercialization of IPR created within the civil service is proposed as a tool for transparency and effective use of the intellectual potential of civil servants.

Key words: objects of intellectual property of military personnel, work created in connection with the performance of an employment contract, intellectual property rights in the defense sector, service in the armed forces and intellectual property, harmonization of legislation with NATO norms, property rights to the results of creative activity, commercialization and transfer of technologies in the defense sector.

Постановка питання. В умовах сучасних викликів, пов’язаних із військовою агресією Російської Федерації проти України, особливої ваги набуває питання інноваційного розвитку та захисту об’єктів інтелектуальної власності (далі – ОІВ), пов’язані із оборонно-промисловим комплексом України. Військові конфлікти спричиняють не лише значні економічні втрати, але й створюють нові виклики для технологічного розвитку та забезпечення обороноздатності держави. У таких умовах ефективне використання інтелектуального потенціалу військовослужбовців стає стратегічним ресурсом, що може сприяти посиленню національної безпеки України та створення нової та власної бази інноваційних технологій, озброєння.

Важливо згадати, що у контексті євроінтеграційних процесів України та її прагнення стати повноправним членом НАТО, виникає необхідність модернізації правової системи держави, оскільки участь в подібних міжнародних інститутах вимагає високих стандартів правового регулювання, включаючи забезпечення належного трансферу технологій та форми користування ОІВ між державами-учасницями.

Зростаюча потреба у створенні інновацій та їх впровадженні у військову сферу обумовлює актуальність дослідження правових аспектів, пов’язаних із об’єктами інтелектуальної власності військовослужбовців. Правильне регулювання цього питання є ключовим для мотивації розробників, забезпечення справедливого розподілу прав на результати інтелектуальної діяльності, а також недопущення їх несанкціонованого використання.

Метою цієї статті є дослідження правових механізмів, що регулюють створення, охорону та використання ОІВ військовослужбовців, а також визначення перспективи вдосконалення законодавства у цій сфері. Особлива увага приділяється аналізу міжнародного досвіду та можливостям його імплементації в український правовий контекст.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика об’єктів інтелектуальної власності військовослужбовців залишається недостатньо дослідженою у вітчизняній юридичній науці, хоча й набуває дедалі більшої актуальності в контексті розвитку правової держави та інтеграції України до європейського правового простору. Загальні питання інтелектуальної власності знайшли своє відображення у працях таких учених, як Т. Маляр, В. Дозорцев, О. Святоцький та інші. Однак проблема визначення правового статусу об’єктів інтелектуальної власності, створених військовослужбовцями у зв’язку з виконанням ними службових обов’язків, залишається суттєво недодослідженою. Спеціальних комплексних досліджень, присвячених режиму інтелектуальної власності військовослужбовців, в українській науці майже немає, тоді як міжнародна практика демонструє необхідність чіткої правової регламентації цього питання. Актуальність теми підкреслюється й тим, що сучасне законодавство України про інтелектуальну власність та військово-трудові відносини не містить достатніх норм, які б ефективно регулювали створення, охорону

та використання результатів творчої діяльності військовослужбовців, що створює прогалини у правовому регулюванні та може призводити до порушення їхніх прав та законних інтересів.

Результати дослідження. Створення та використання об'єктів інтелектуальної власності, за своєю сутністю, є сферою регулювання цивільно-правових відносин. Це обґрунтовується відсутністю публічного елемента у процесах, що здебільшого опираються на індивідуальні інтелектуальні здібності особи або групи осіб, які створюють продукти інтелектуальної, творчої діяльності. Зокрема, питання прав інтелектуальної власності у вітчизняному законодавстві регулюється Четвертою книгою Цивільного кодексу України [1] (далі – ЦКУ).

Цивільно-правовий характер цих правовідносин також говорить про горизонтальний порядок ведення процесів, що відбуваються між зацікавленими сторонами. Якщо вести мову про вертикальні спрямування, то вони також мають своє вираження через службові твори. Так, частина третя статті 440 ЦКУ вказує, що майнові права інтелектуальної власності на твір, створений у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту), переходять до юридичної або фізичної особи, де або у якій працює автор, з моменту створення службового твору у повному складі, якщо інше не передбачено договором чи законом. Схожі процеси регулюються аналогічно у четвертій частині у разі створення твору на замовлення.

Попри термінологічно-лінгвістичні недоліки щодо формування терміну «службовий твір», на нашу думку термін «твір, створений у зв'язку з виконанням трудового договору» хоч і є більш громіздким, однак він чітко передає форму різновиду ОІВ. Поняття «службовий» є більш наближеним до сфери адміністративного права та управління, в тому числі мова йде про військову службу. Відповідно до Постанови Великої Палати Верховного Суду від 08 червня 2022 року [2] військова служба прирівнюється до державної (публічної) служби особливого характеру, а державна, відповідно до Постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 13 березня 2019 року [3], є однією з форм реалізації закріпленого у статті 43 Конституції України права на працю.

Втім, у сучасному законодавстві не передбачаються норми, які б чітко регулювали питання створення державними службовцями, а також військовослужбовцями, об'єктів інтелектуальної власності. Це утворює питання належності прав на ОІВ, створених під час здійснення службових обов'язків. Відсутність нормативно-правового регулювання утворює юридичні наслідки, які не підтримуються законодавством, і які можуть зазнати негативного рішення у випадку судового захисту прав інтелектуальної власності. Опис нового розділу в посадових інструкціях чи трудовому договорі буде недостатнім ефективним для такого роду трудових відносин. Тим більше постає питання регулювання, якщо військовослужбовець не підписував жодного договору з центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику з питань національної безпеки у військовій сфері, сферах оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період, оскільки він є мобілізованим під час дії правового режиму воєнного стану.

Також виникають питання при необхідності внесення нематеріальних активів на бухгалтерський облік, якщо у центрального органу виконавчої влади з'являється різновид ОІВ, за який потрібно сплачувати роялті особі, який його створила. Оскільки роялті безпосередньо виплачується з прибутку, отриманого з комерціалізації та продажу продукту, створеним як результат використання ОІВ, виникають бюджетні прогалини, через що винагороду або роялті потрібно буде виплачувати через кошти бюджету відповідного центрального органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування. До цього ж – комерціалізація ОІВ у сфері безпеки та оборони є дослідженою тематикою, яку, через відсутність чітких правових механізмів в законодавстві України, важко реалізувати на практиці.

Один зі способів усунення такої проблеми є включення держави як самостійного учасника цивільних правовідносин. Участь держави регламентується статтею 167 ЦКУ, частина перша якої вказує, що держава діє у цивільних відносинах на рівних правах з іншими учасниками цих відносин. В двох наступних частинах оголошується диспозитивність на утворення юридичних осіб публічного права, які від її імені будуть здійснювати діяльність з ведення процесів цивільних відносин. Такими самими правами наділяються Автономна Республіка Крим та територіальні громади у статтях 168-169 ЦКУ.

Слід розглянути зарубіжну практику щодо належності прав інтелектуальної власності в рамках державних сил оборони.

Канада

У справі Луїса Брауна проти Канади [4], держава подала позов проти колишнього військовослужбовця (Браун), який здійснив порушення прав на патент. Представники держави у суді ґрунтували свою позицію на тому, що Браун, маючи статус військовослужбовця-резервіста, не розкрив цей статус перед подачею заявки на реєстрацію патенту і як наслідок привело до порушення прав на патенти. У цьому рішенні Федеральний апеляційний суд визначив, що особа, яка значиться у резервному списку Канадських збройних сил – навіть якщо він або вона не отримують платню або пільги – вважається діючим на публічній службі. Це також означає, що ветерани та резервісти, які працюють на повний робочий день у приватному секторі, повинні спершу отримати дозвіл від міністерства оборони перед поданням заявки на патент на свої винаходи. Втім, суд апеляційної інстанції прийшов до висновку, що Браун не порушив правила розкриття статусу військовослужбовця у резерві, але залишив питання власності над патентом «відкритим».

США

Особливого регулювання піддаються службові твори працівника або державного службовця уряду США. На відміну від звичних для українського законодавства службових творів, які регулюються статтею 429 ЦКУ, частиною третьою статті 440 ЦКУ, статтею 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права», службові твори працівника/службовця уряду США іменуються «урядовими творами» (Розділ 17 Кодексу США, § 101) [5]. Урядові твори вирізняються з-поміж інших службових творів «службовими обов'язками, покладеними на службових осіб/урядових працівників». Як правило, службові обов'язки зазначаються в описі посади. Службові обов'язки не включають роботу, виконану державним службовцем або працівником за власним бажанням, навіть якщо предметом такого завдання є урядова робота, якщо ця робота не була необхідна в рамках службових обов'язків особи.

В рамках цього питання Федеральний суд США у своєму рішенні [6] вказав наступне: «Конкретне завдання не обов'язково має бути індивідуально призначене для того, щоб його можна було кваліфікувати як частину офіційних функцій державного службовця. Якщо офіційні функції державного службовця включають дослідження, то працівник може втратити право подавати позов про порушення авторських прав, навіть якщо він не був спеціально зобов'язаний виконувати роботу, про яку йде мова, що звужує обсяг прав державного службовця».

Урядові твори також піддаються особливому режиму захисту авторських прав. Відповідно до статті 105 Розділу 17 Кодексу США [5], захист авторським правом не поширюється на будь-який урядовий твір, але Уряд США не позбавлений можливості отримувати та зберігати авторські права, передані їм шляхом переуступки, заповіту або іншим чином. Коли твір, захищений авторським правом, передається Уряду США, Уряд стає власником авторських прав, і твір зберігає захист авторського права. Водночас це правило не поширюється на службові твори, які були створені на рівні штатів та місцевих органів.

Факт того, що урядові твори не захищені Законом про авторське право США, не створює вигоди, щоб усі урядові твори США були доступними для громадськості без обмежень. Однак, хоча уряд не зобов'язаний публічно оприлюднювати всі твори уряду, уряд не обмежує використання або розповсюдження більшості категорій творів уряду [7].

Незважаючи на загальну політику вільного та відкритого поширення інформації, існують винятки, що ґрунтуються на низці факторів. Певні закони надають уряду право обмежувати доступ до творів уряду США (див. Винятки з Закону про свободу інформації [8]), наприклад, з метою національної безпеки, експортного контролю та подачі патентних заявок. Урядові документи США повинні пройти відповідну перевірку з точки зору безпеки, експортного контролю та політики, яку проводить агентство, що їх випускає, перш ніж вони стануть доступними для громадськості. Крім того, для цілей конкретних угод, таких як Угоди про спільні дослідження та розробки (CRADA) [9] та Угоди НАСА в рамках Закону про космос [10], уряд має законні повноваження утримувати від публічного розповсюдження, включаючи розповсюдження відповідно до Закону про доступ до інформації, певну інформацію, створену урядом, протягом певного періоду часу.

Тобто для урядових творів існує спеціальний режим регулювання, який захищає будь-яку інформацію та роботу, яка може входити в сферу авторського права (програмне забезпечення, креслення, інформація щодо потенційних винаходів чи корисних моделей, в тому числі матеріалів військового спрямування тощо).

Окремими федеральними законами передбачаються випадки, коли федеральна посадова особа може не захотіти, щоб приватна компанія зберігала захист авторських прав, як це дозволено у звичайному порядку. У таких випадках застосовується пункт про «спеціальні роботи» у Положенні про федеральні закупівлі для потреб оборони (Defense Federal Acquisition Regulation Supplement, DFARS) [11], що вимагає передачі авторських прав на твір державі. Це положення зазвичай використовується, коли уряд купує матеріали, захищені авторським правом, такі як кінофільми та сценарії, телевізійні записи, переклади, навчальні роботи, а також певні технічні звіти та дослідження. Наприклад, підрозділ Міністерства оборони може скористатися цим положенням, коли необхідно контролювати декілька версій програмного забезпечення, розповсюдженого серед різних союзників, щоб забезпечити його сумісність.

Підрядник також повинен надати Уряду безоплатну, територіально необмежену, невиключну, безвідкличну ліцензію на відтворення та підготовку похідних робіт, їх розповсюдження, виконання або показ, а також мати право дозволяти іншим особам робити це з будь-якими захищеними авторським правом роботами підрядника, які не були вперше вироблені, створені або згенеровані в рамках контракту, але були розміщені в матеріалах «спеціальних робіт».

Закон про передачу технологій федерального рівня (Federal Technology Transfer Act, FTTA) [12] дозволяє державним установам передавати технології, включаючи інтелектуальну власність, іншим організаціям для некомерційних застосувань через укладення угоди про спільні дослідження та розробки (Cooperative Research and Development Agreement, CRADA). Цей закон дозволяє передачу технологій, включаючи експертні знання, інтелектуальну власність і твори авторського права, недержавним суб'єктам. CRADA за своєю природою сприяє спільній діяльності між федеральними та недержавними сторонами з метою створення спільних творів авторського права. У цьому випадку підрядник може зареєструвати твір і передати право власності на авторські права уряду, якщо це передбачено угодою CRADA. У разі змін та вдосконалень, зроблених в ході виконання CRADA, твір може бути захищений авторським правом як похідний твір і переданий уряду, якщо це передбачено угодою CRADA. Важливо зазначити, що незначні зміни можуть бути недостатніми для забезпечення захисту авторських прав. Отримані авторські права можуть забезпечити достатній захист для стимулювання комерціалізації.

Питання комерціалізації ОІВ в рамках сфери оборони є окремим питанням, яке потребує дослідження, оскільки в українському законодавстві відсутні норми, що сприяють реалізації такого механізму в частині фінансування бюджету державних органів та установ, оскільки виникає необхідність в утворенні нових правил щодо оплати роялті особам, які створили ОІВ, або залучення приватних інвесторів для розвитку оборонних проєктів та розробок.

Ірландія

Політика Департаменту оборони та Збройних сил Ірландії [13] вказує на особливі положення, які вказують, що саме Міністр оборони є власником усієї інтелектуальної власності або конфіденційної інформації, створеної персоналом оборонної організації під час виконання своїх службових обов'язків, що також включає будь-яку інтелектуальну власність або конфіденційну інформацію, яка була утворена в рамках дисертацій або інших дослідницьких та інноваційних проєктів, виконаних персоналом, що фінансується оборонною організацією.

Усім працівникам оборонної організації наголошується, що окремі члени Збройних сил та працівники Міністерства оборони не мають прав власності на будь-яку інтелектуальну власність, розроблену під час виконання службових обов'язків або навчання, яке фінансується оборонною організацією. Такий персонал зобов'язаний передати права на інтелектуальну власність Міністерству оборони. Усі, хто створює інтелектуальну власність у межах своєї роботи, повинні вести чітку та належну документацію для підтвердження можливих претензій на інтелектуальну власність.

Висновки.

У рамках окресленої правової бази держав-партнерів України, сучасна практика щодо регулювання ОІВ у військовій сфері пропонує конструкції та правові механізми, що дають базис для покращення законодавства у сфері оборони в частині інтелектуальної власності.

На нашу думку, основним мотивом гармонізації вітчизняного законодавства із законодавством держав-учасниць НАТО полягає у стабільному та безперервному процесі військової співпраці, яка закріплена сучасними нормами та економічними гарантіями, адже наразі, через застарілу та неадаптовану під сучасні умови воєнного часу політику щодо інтелектуальної власності у сфері

безпеки й оборони, прогресивні країни блоку НАТО не мають заохочення та надійності у співпраці з Україною, що створюють додаткові бар'єри для запровадження інновацій.

Пропонуємо внести зміни до законодавства України, яке б сприяло вільному обігу ОІВ не тільки в сфері військової служби, але і в системі державних органів в цілому. Необхідно відійти від застарілих постулатів щодо неможливості участі держави як суб'єкта цивільних правовідносин та активно застосовувати права держави в якості такого суб'єкта задля забезпечення прав на використання ОІВ. Варто запровадити чіткий механізм набуття, передачі та реалізації майнових прав інтелектуальної власності державними установами, а також визначити відповідальних осіб та органи, уповноважені на управління цими правами. Доцільним є також створення єдиної державної платформи з обліку, моніторингу та комерціалізації ОІВ, створених у межах державної служби, з метою прозорості та ефективного використання інтелектуального потенціалу державних службовців.

Наразі запропоновані ідеї намагається запровадити законодавець через Проекти Законів № 13110 від 17.03.2025 про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені у зв'язку із проходженням військової служби [14] та № 13111 від 17.03.2025 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені у зв'язку із проходженням військової служби [15], що є позитивною тенденцією та сприятиме розвитку системи управління правами ІВ. Ці законопроекти дозволяють розширити можливості реалізації державою своїх прав як роботодавця, а також закладають підґрунтя для формування ефективної моделі стимулювання інновацій серед військовослужбовців. Вони враховують практичну необхідність нормативного визначення умов набуття та розпорядження правами інтелектуальної власності, що виникають у зв'язку з виконанням службових обов'язків у сфері оборони, й водночас створюють правові передумови для подальшого поширення аналогічного підходу в усіх секторах державної служби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2003, №№ 40–44, ст.356. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 червня 2022 року у справі № 362/643/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105301901>.
3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 13 березня 2019 року у справі № 807/363/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80481668>.
4. Brown et al. v. Canada et al., (2016) 481 N.R. 127 (FCA) February 5, 2016. URL: <https://ca.vlex.com/vid/brown-v-can-681527525>.
5. U.S. Code Title 17 – Copyrights. Chapter 1 – Subject matter and scope of copyright. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/17/chapter-1>.
6. Herbert. v. United States, 36 Fed. Cl. 299 (Fed. Cl. 1996). URL: <https://www.courtlistener.com/opinion/6763307/herbert-v-united-states/>.
7. Pfeiffer v. CIA, 721 F. Supp. 337 (D.D.C. 1989) September 13, 1989. URL: <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/721/337/1420042/>.
8. Freedom of Information Act Exemptions. U.S. Department of Labor official website. URL: <https://www.dol.gov/general/foia/exemptions>.
9. Cooperative Research and Development Agreement. § 3710 of U.S. Code Title 15 – Commerce and Trade. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2011-title15/pdf/USCODE-2011-title15-chap63-sec3710a.pdf>.
10. NASA Current Space Agreements. URL: <https://www.nasa.gov/partnerships/current-space-act-agreements/>.
11. Defense Federal Acquisition Regulation Supplement. URL: <https://www.acquisition.gov/dfars>.
12. H.R.3773 – Federal Technology Transfer Act of 1986. URL: <https://www.congress.gov/bill/99th-congress/house-bill/3773>.
13. The Department of Defence and the Defence Forces Policy on Intellectual Property in the area of Research, Development and Innovation. URL: <https://www.gov.ie/pdf/?file=https://assets.gov.ie/138814/db9632ec-44cd-45d1-afdf-aac284d4a5ba.pdf#page=null>.

14. Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені у зв'язку із проходженням військової служби. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/bills/card/56004>.
15. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені у зв'язку із проходженням військової служби. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56006>.